

DE L' EXCLAUSTRACIÓ ALS NOUS USOS. LA MEMÒRIA DE SIS CONVENTS GIRONINS

ROSA MARIA GIL, GEMMA DOMÈNECH

Resum

La història urbana de Girona està en bona part determinada per la presència de l'estament religiós i militar, des de pràcticament l'edat mitjana. Esglésies, convents i casernes han ocupat quantitativament i qualitativa la ciutat, determinant-ne la seva configuració actual. Aquest article analitza el procés de recuperació d'espais prenent com exemple la trajectòria de sis convents que, salvats de l'enderroc, encara avui podem transitar a la ciutat del segle XXI.

Paraules clau

Convent, monestir, desamortització, exclaustació, memòria històrica, enderroc d' edificis religiosos.

Abstract

The urban history of Girona has largely been determined, practically from the Middle Ages, by the presence of the religious and military estates. Today's city is configured by the churches, convents, monasteries, and barracks that have occupied it quantitatively and qualitatively over the centuries. The present article analyses the reoccupation process of these spaces, taking as an example the trajectory of six convents and monasteries that escaped demolition, which are still being used in the twenty-first century.

Key words

Convent, monastery, Ecclesiastical confiscations, secularization, historical memory, demolition of religious edifications

La història urbana de Girona està en bona part determinada per la presència de l'estament religiós i militar, des de pràcticament l'edat mitjana. Esglésies, convents i casernes han ocupat quantitativa i qualitativament la ciutat, determinant-ne la seva configuració actual. El balanç d'aquesta ocupació té també un efecte positiu en la Girona contemporània, difícil de detectar en una primera mirada. Els edificis i els espais que ocupaven convents i casernes han esdevingut a voltes nobles contenidors o bé solars privilegiats, després de discutibles enderrocs, disponibles per bastir la Girona actual.

Observant un plànol de la ciutat de principis del segle XX¹ descobrim l'embrió del qual en sorgirà la Girona que avui coneixem i que coincideix amb la seva consolidació com a capital de província. Aquesta capitalitat moderna és hereva de la seva condició de ciutat centre d'un territori amb valor estratègic i, en aquest context, la presència de soldats i convents, com a forma de defensa material i control espiritual dels gironins, va ser promoguda i facilitada pels seus governants fins el segle XX. Fou una convivència no tal sols consentida sinó buscada, primerament fomentant l'arribada d'ordes religiosos a la ciutat en un procés que va dels segles XIII al XVIII, tal com ha estudiat Anna Gironella², i, en una segona fase, amb la construcció de fortins i casernes en espais que havien estat conventuals. És el cas del fort de Caputxins en el que havia estat primer convent de la comunitat, als contraforts de les Gavarres, al sud-est de la ciutat; el de la caserna d'artilleria en els espais deixats pel convent de Sant Francesc de Paula; l'efímera caserna de cavalleria en el convent de Sant Agustí; i, ja en el camp dels edificis reaprofitats objecte d'aquest estudi, destaquem l'ocupació del convent de la Mercè per servir d'hospital militar i la del Convent de Sant Domènec per fer-ne caserna d'infanteria i seu del govern militar de la província fins 1985. Els edificis conventuals foren reocupats per les tropes en un procés de substitució i re-aprofitament, en sintonia amb la valoració de la seva necessitat per part dels governants i dels ciutadans del segle XIX i principis del S. XX. Aquesta ponència presenta la trajectòria històrica de sis convents gironins que han perviscut fins als nostres dies, i que han esdevingut seus d'institucions de referència en la Girona contemporània. És el cas del monestir de Sant Pere de Galligants, del Convent de Sant Domènec, de la Mercè, del convent de Sant Josep, del convent del Carme a la Pujada del Rei Martí i del convent de Sant Antoni als caputxins del carrer de la Força.

Ens trobem en un procés de reutilització d'espais que revela els valors imperants i les prioritats i mancances de la ciutat a cada moment. Resulta un exercici interessant fer una lectura transversal d'aquest procés en funció de les circumstàncies històriques, i comprovar com el model de ciutat que es pretén aconseguir esdevé decisiu en el tractament d'aquest patrimoni. No

¹ *Plano de la plaza de Gerona*. Dibujado por Salvador Masvernal. 1908. Museu d'Història de Girona. Nº inventari 01332. Publicat a AADD Atlas I Girona ciutat., Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Girona, 1992.

² GIRONELLA DELGÀ, Anna: *Girona Convents i Monestirs segles X-XIX*, Ajuntament de Girona, Girona, 2005.

ens podem entretenir avui a analitzar com ha canviat la Girona que a l'època medieval i moderna integrà noves comunitats religioses per donar servei espiritual als seus ciutadans; la Girona del S. XIX que promogué la desamortització dels immobles d'aquestes comunitats, consentint, quan no facilitant, la presència de diverses casernes en el teixit urbà; la Girona republicana que enderrocà convents per fer mercats i habitatges; la Girona de finals del segle XX, que rehabilità aquests convents per convertir-los en universitat, centres culturals, museus i arxius, i enderrocà casernes per construir un gran parc públic en bé de la ciutat.

Finalment, només volem apuntar el gran tema subjacent en la història urbana de la nostra ciutat durant gairebé tot el segle XX: els drets i compensacions que exigeix l'Estat a canvi dels terrenys de muralles i baluards que havien de revertir a la ciutat i que havien de ser bescanviats en nous terrenys i/o edificis pel ram de guerra. En aquest intercanvi, ordenat per la Llei de Cessió de Baluards de 1908, es contemplaven la cessió dels edificis de les Àligues, Sant Domènec i de l'antic Convent de Sant Francesc de Pàdua, després mercat de bestiar, a canvi de la construcció de noves casernes.

SANT PERE DE GALLIGANTS: DE MONESTIR BENEDICTÍ A MUSEU ARQUEOLÒGIC³

El monestir de Sant Pere de Galligants és una fundació benedictina del segle X, per bé que l'edifici actual és una construcció d'estil romànic del segle XII. Al llarg de la seva història la seva situació geogràfica l'ha convertit en víctima de les guerres amb França i dels aiguats que tant sovint han castigat la ciutat. Les amenaces bèl·liques varen fer fortificar en el segle XIV el monestir i incloure'l en el nou perímetre emmurallat de la ciutat. Tot i això, cinc-cents anys més tard no pot escapar de la devastadora Guerra del Francès: l'església i el monestir són incendiats, desapareixen gran part dels retaules i altres elements artístics, i els monjos han d'abandonar el monestir. Pocs anys més tard, el 1814, els monjos retornen al monestir, però serà per poc temps. La llei de Supressió de Convents del 25 de juliol de 1835 i el Decret de Desamortització del 19 de febrer de 1836 representen la fi de la

³ Per a una història aprofundida dels orígens i evolució del Monestir de Sant Pere de Galligants vegeu: DOMÈNECH, Gemma i ROSA M^a GIL: *El Monestir de Sant Pere de Galligants*. «Quaderns de la Revista de Girona», núm. 161. Diputació de Girona – La Caixa, Girona, 2012.

vida monàstica; la comunitat abandona el monestir. Nou-cents anys després de la seva fundació Sant Pere de Galligants enceta un nou capítol de la seva història. L'església, que manté el culte fins l'any 1936, passa a dependre de la parròquia de Sant Feliu. El convent és ocupat per la Guàrdia Civil, la qual hi instal·la seva Caserna fins al 1943. I el claustre, que retorna al Bisbat, aviat serà cedit a la Comissió Provincial de Monuments.

Les *Comisiones Provinciales de Monumentos Históricos y Artísticos* havien nascut el 13 de juny de 1844 com a resposta a la necessitat de conservar i custodiar un important patrimoni cultural i artístic que passa a mans de l'Estat després de les lleis desamortitzadores. A Girona, una de les primeres actuacions de la Comissió és la creació, l'any 1845, del *Museo Provincial de Antigüedades y Bellas Artes*. Després d'una instal·lació provisional en un espai cedit per l'Institut Provincial d'Ensenyament, l'any 1857 el museu es trasllada al claustre de Galligants. L'adaptació de l'edifici va a càrrec de Martí Sureda, que en el seu projecte preveu la restauració del claustre, en estat ruïnós després dels setges napoleònics i l'aiguat de 1843, la construcció d'un pis de sobreclaustre per guanyar superfície expositiva i la construcció d'una nova sagristia per a l'església, condició imposada pel Bisbat per a la cessió de les dependències claustrals. L'any 1870, amb la sagristia acabada deu anys abans, el claustre a mig restaurar i tot el sobreclaustre pendent de construir, el nou secretari de la Comissió, Enric Claudi Girbal, decideix obrir el museu. Girbal considera que l'obertura serà el reclam que facilitarà l'ingrés de noves peces i facilitarà trobar finançament per les obres de restauració del claustre. El 29 d'octubre de 1870 s'obre al públic el *Museo Provincial* en una instal·lació precària a les galeries nord, est i oest del claustre i a la galeria nord del sobreclaustre. Les obres queden enllestides pocs anys més tard.

La modernització del país i els canvis que porta associats la proclamació de la República afecten de ple el museu. Fins aleshores la *Comisión Provincial de Monumentos*, amb el finançament de la Diputació, havia estat l'única responsable del museu. Amb l'aprovació de l'Estatut i el traspàs de competències a la Generalitat, el *Museo de Galligants* passa a custòdia de la Generalitat. El context de revolta sorgit arran de l'*Alzamiento* del 18 de juliol representa un canvi radical d'escenari en el terreny del patrimoni. A Girona, el Comitè Executiu Antifeixista nomena la nova Comissió del Patrimoni Artístic i Arqueològic, la qual esdevé responsable de la salvaguarda del patrimoni gironí i, per tant, posa sota la seva custòdia el museu. La seva primera preocupació és l'edifici, al qual volen retornar l'aspecte original i per tant anterior a l'ampliació del claustre. Per aquest motiu, en el disseny del nou discurs expositiu

que elaboren, donat el nombre important de nous fons que ingressen en el museu en aquests moments, decideixen deixar fora del circuit d'exhibició les sales del sobreclaustre; en vistes a la seva supressió, consideren inútil fer-hi qualsevol nova despesa. La restauració de Sant Pere i l'eliminació del sobreclaustre queden al calaix. Amb la Generalitat suprimida, el 18 de gener de 1939, quinze dies abans de l'entrada de les tropes franquistes a Girona, el museu és incorporat per ordre ministerial al *Cuerpo Facultativo de Archiveros, Bibliotecarios y Arqueólogos*, com una prefiguració del futur centralista que li esperava. El 4 d'agost de 1939 reobre les seves portes el museu, batejat oficialment com a *Museo Arqueológico Provincial de Gerona*. Ampliat significativament el seu espai expositiu gràcies a la cessió, de fet el lloguer, de l'església per part del bisbat a la Diputació.

Al llarg de les dècades següents, les importants obres de restauració portades a terme acaben configurant la imatge actual del conjunt. A partir de 1949 i fins entrada la dècada de 1970, l'arquitecte de la *Dirección General de Bellas Artes*, Alejandro Ferrant porta a terme la restauració de la capçalera de l'església (obertura dels finestrals tapiats, restitució dels paraments malmesos, eliminació dels elements afegits durant la fortificació del monument i neteja dels paraments interns dels absis), la recuperació del paviment original de la nau en el seu nivell primitiu (retroband per tant l'estructura de l'església), la neteja i restauració dels paraments i volta interior de l'església, la renovació de la coberta de les tres naus, etc. Paral·lelament l'Ajuntament porta a terme la neteja i urbanització de l'entorn del monestir.

L'any 1976, a conseqüència de les exigències de la museologia moderna pel que fa a conservació i exhibició dels fons, es decideix separar les dues seccions que configuren el *Museo Arqueológico Provincial*: els fons artístics medievals i moderns són traslladats al Palau Episcopal i la secció arqueològica resta a Sant Pere de Galligants. Paral·lelament, el mal estat en que es troba el sobreclaustre i altres parts del monestir fa necessària una important obra de consolidació i reforma del conjunt, cosa que comporta el tancament del museu. El projecte, dirigit per l'arquitecte Joan Maria de Ribot i finançat per la *Dirección General del Patrimonio Artístico*, la Generalitat de Catalunya i la Diputació de Girona, planteja la renovació de les teulades i l'adaptació de les galeries del sobreclaustre, la renovació de l'escala d'accés, la construcció de noves dependències per al museu, el condicionament del jardí i la restauració de la rosassa de la façana de l'església. Amb les obres acabades, el novembre de 1981 s'inauguren les noves instal·lacions del *Museo Arqueològic de Girona*. La col·lecció queda exposada majoritàriament a la sagristia i el sobreclaustre,

Plano de la plaza de Gerona. 1908. Dibujado por Salvador Masvernal.
 Museu d'Història de Girona. Núm. Inventari 01332. Atlas Plànol 285.

En aquest plànol de 1908 es poden identificar els convents de Girona pintats més foscos. Els de la riba esquerra de l'Onyar van ser enderrocats tots. Els de la riba dreta, foren reocupats per altres institucions. Començant per baix a l'esquerra, tenim el convent de Sant Agustí, el de Santa Clara i el de les Bernardes. A la part inferior dreta hi figuren l'Hospici i l'Hospital, també en vermell, però que no són convents. A dalt des de l'esquerra trobem Sant Pere de Galligants, les monges caputxines ocupant en part els Banys Àrabs, el convent dels caputxins avui Museu d'Història, el convent de Sant Martí Sacosta, Seminari regentat pels jesuïtes, el convent del Carme, avui Diputació, el convent de Sant Josep, avui Arxiu Històric de Girona i el de la Mercè, avui centre cultural, a l'extrem de la dreta del plànol. També trobem marcats l'ajuntament a la plaça del Vi i els edificis de la Catedral i Sant Feliu.

deixant lliure l'espai de l'església per destinar-lo a exposicions temporals i per lluir-hi la reproducció de la rosassa acabada de restaurar. Coincidint amb la renovació de l'edifici i del discurs expositiu, l'església deixa d'acollir l'activitat més popular que s'hi celebrava des de 1958: l'exposició de flors.

El 1990, amb l'aprovació al Parlament de Catalunya de la Llei de Museus, el Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligants torna a posar-se sota la titularitat de la Generalitat de Catalunya, quedant integrat al Museu d'Arqueo-

logia de Catalunya. Des d'aleshores s'han succeït les obres de manteniment i millora del conjunt, destacant la recent restauració de la façana.

DE CONVENT DE SANT DOMÈNEC A FACULTAT DE LLETRES

El convent de Sant Domènec de Girona fou fundat el 1252 pel bisbe Berenguer de Castellbisbal⁴ i l'església fou consagrada el 1339, amb l'advocació de l'Anunciació. Era la seu dels frares dominics, mendicants dedicats a la predicació, que seguien Santo Domingo de Guzmán. A partir de la primera compra d'uns terrenys, el convent va créixer per les donacions i impulsà la creació de l'Estudi General. L'edifici de les Àligues, del 1561, s'edificà en l'esplanada entre la muralla medieval i el turó coronat pel convent⁵. Segons Anna Gironella, el segle XVII Sant Domènec era un dels convents més importants de Catalunya i posseïa una de les millors biblioteques. El magnífic edifici es componia de dos claustres: el de l'església gòtica, que havia esdevingut una de les més significatives de la ciutat, i el de l'edifici conventual. Posseïa notables capelles barroques en els contraforts nord, bastides durant el segle XVIII i dedicades a sant Dalmau Moner i a la Mare de Déu del Roser. A l'església s'hi accedia per l'escalinata que presideix la plaça. L'edifici fou declarat Bé Cultural d'Interès Nacional l'any 1985 i actualment allotja la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Pel que fa als claustres, existí un primer claustre romànic, que fou enderrocat i del qual es conserven actualment alguns arcs i capitells en el pati del Museu d'Història de Girona. El segon claustre, gòtic del segle XIV, fou reformat el segle XVII amb un segon pis renaixentista. L'espai de l'antic claustre romànic és avui un pati quadrat de circulació entre les diferents dependències universitàries. Antigament era el centre de les sales monàstiques, com la Sala Capítular, cel·les antigues i dormitoris. Les façanes d'aquest pati actual han perdut bona part de la configuració antiga, i a sota del claustre es conserva la cisterna, testimoni de la qual és el pou barroc del centre del pati.

⁴ Berenguer de Castellbisbal també havia estat el promotor del convent de dominics de Santa Caterina de Barcelona. Veure MOLINA, Joan: *La memòria de les pedres. Fundació i esplendor d'un convent dominicà a la Girona baixmedieval*", AADD, "Universitat de Girona: història, arquitectura i patrimoni", UdG, Girona, 2011.

⁵ CANAL, Eduard, Josep M.ª NOLLA i Jordi SAGRERA: *L'evolució d'un sector de la ciutat: el campus del Barri Vell. De suburbium a nucli antic*", AADD, "Universitat de Girona: història, arquitectura i patrimoni". UdG, Girona, 2011.

HISTÒRIA DE L'EDIFICI

Fins a principis del segle XIX el convent presidí la ciutat i va ser escenari de la cèlebre prèdica de Sant Vicenç Ferrer el 13 d'abril de 1409, motivada per l'afer del Papa Luna i el cisma d'occident. També va allotjar el beat Dalmau Moner i alguns dels membres destacats de la Inquisició a Girona. El 1835 la comunitat fou exclausturada i dos anys més tard, el 1837, el convent fou destinat a caserna d'infanteria i també seu del govern militar. Va influir en la decisió la situació excèntrica del convent, al capdamunt de la ciutat, fet que no el féu cobejat per cap altre ús i fou destinat, juntament amb l'edifici de les Àligues, a allotjar-hi les casernes i el govern militar. A parer d'alguns autors, el destí del convent com a caserna va significar la preservació dels edificis, on gràcies a la misèria dels pressupostos es descartaren grans transformacions en benefici d'adaptacions d'abast limitat⁶.

Es conservaren els murs, però les joies d'un dels convents més importants de Catalunya, varen ser espoliades i destruïdes des del moment que els frares foren exclaustrats. Les cròniques de viatgers i naturals que havien conegut l'edifici abans de la desamortització parlaven de la profusa decoració de la seva església, amb làpides, osseres, sepulcres monumentals, exvots, pintures, retaules, relíquies de sants, altars i làmpades que l'acostaven a la imatge que avui tenim de les esglésies ortodoxes⁷, molt allunyada dels murs despullats del gòtic que avui consensuem.

La desamortització va provocar, en un primer moment, la destrucció dels béns mobles i la desaparició de la plata i l'or. Bosch i Miralpeix⁸ aporten aquesta cita de Barraquer, que dóna una idea molt clara de com devien anar les coses: "*Los albañiles y peones notaron que poniéndolo en remojo en agua la pintura se desprendía. Y así la tela quedaba utilizable, de cuyo descubrimiento resultó que a los dos días el cuadro se había trocado en lienzo, el que pasó a los humildes usos domésticos*".

Segons els autors es tractava del quadre *La Batalla de Lepant*. Joan Bosch i Francesc Miralpeix han seguit la pista d'algunes de les obres que miraculo-

⁶ CANAL, Eduard, Josep M.NOLLA i Jordi SAGRERA: *Ibidem*, pàg. 14.

⁷ MOLINA, Joan: *Ibidem*.

⁸ BOSCH VALLBONA, Joan i Francesc MIRALPEIX VILAMALA: *El convent de Sant Domènec a l'època moderna*, AADD., "Universitat de Girona: història, arquitectura i patrimoni", UdG, Girona, 2011, citant a BARRAQUER ROVIRALTA, C. *Los religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX*. Barcelona, 1915.

sament es van salvar de l'espoli i que foren traslladades a museus i esglésies, com és el cas de tres dels deu retaules de l'església del monestir, que foren portats a Santa Susanna del Mercadal. Moltes d'aquestes obres però, lamentablement, foren destruïdes durant la guerra civil. S'especula que altres obres es puguin trobar a l'església de Sant Martí del Seminari i alguna, com la trona barroca de pedra de Girona, va estar fins el 2007 com improvisada jardineria al pati del Museu d'Art fins que finalment fou identificada.

Ja a finals del segle XIX, l'edifici, en mans dels militars des de feia setanta anys, presentava un deteriorament físic molt important. A més de l'espoli i destrucció dels elements artístics excepcionals que havia allotjat, la baluerna havia esdevingut una ruïna malsana fins i tot per a l'ús militar que tenia. Són nombrosos els testimonis a la premsa que apunten la necessitat de portar-hi aigua potable, llum i altres millores bàsiques, a més de certificar l'estat d'abandonament i insalubritat d'aquella part de la ciutat. Al Diari de Girona del 4 d'abril de 1904 i en dies successius podem llegir que les latrines de la caserna provocaven pudors i perjudicis als veïns. També són repetides les referències als abusos dels soldats que sovint acaparaven tota l'aigua de les fonts públiques, impeding-ne l'accés als veïns, promovien escàndols i aldarulls, etc. El 1921 s'aprovaren obres de reforma en la caserna de Sant Domènec. Pocs anys més tard, el 1926 trobem la primera proposta de la Comissió Provincial de Monuments per demanar que es declari zona artística de la ciutat tot el barri vell, segons preveia la R.O. de 9 d'agost de 1926, i que afectava molts indrets i construccions:

*"...el perímetro que comenzando y terminando en la plaza del Oli, sigue por las Subidas de Sant Martín y Santo Domingo, plaza de este nombre y ex-convento, muralla, Torre Gironella, Puerta de San Cristóbal, fachada Norte de la Catedral y sus construcciones anexas, calle de Sacsimort, convento de Capuchinas, Puerta de la Barca, pasadizo de Trasfiguera y escalinata de San Félix, fachada sur de la misma Iglesia, muro Norte de la Audiencia, portal llamado de Sobreportes, plaza de la Catedral, Forsa y Zapaterias Viejas."*⁹

No sabem si és la primera proposta però si que hem de reconèixer aquesta com un intent de delimitar i donar entitat patrimonial al que dècades més tard serà considerat el Barri Vell de Girona.

⁹ Diario de Gerona, 5/12/1926 pàg. 4

L'estat decrepít de la caserna contrasta amb la voluntat encara manifesta de mantenir la dotació militar a la ciutat; això es fa palès en la premsa dels anys 30, on costa detectar cap incomoditat en relació a l'ocupació de Sant Domènec pels militars, sinó al contrari. L'any 1933, els militars amenaçaren amb traslladar el regiment a Barcelona davant la ruïna de la caserna de Sant Domènec i el retard en la construcció d'una de nova per part de la ciutat. Aquest fet generà una polèmica que la premsa va recollir en els següents termes. *"El senyor Rahola dona compte de la visita efectuada per una Comissió de l'Ajuntament a la Caserna de Sant Domènec i declara que no hi ha res que amenaci enrundar-se sinó que únicament ha d'arranjar-se petits detalls que el deixaran en condicions per a servir quaranta anys més."*¹⁰

Afer que té la seva continuació cinc dies més tard amb aquest article, signat per J. P. que constitueix un bon resum de la qüestió:

*"Aquest afer de les casernes té un altre aspecte. Tots saben que fa molts anys volta per la casa gran i tots recordem prou bé la forma com s'acostumen a resoldre afers d'aquesta mena. Manca una caserna, manca un casal per un organisme oficial? Heu-ací un convent. Després què passa? Sovint ens crispem les mans al veure com obres d'art son mutilades d'una manera llastimosa. L'antic convent de Sant Domènec, el seu bell temple gòtic d'una sola nau es troba en un estat deplorable, les capes de guix es succeïxen una darrera l'altra [sic] tapant sense cap mirament arcs, capitells i escultures. El claustre d'una esveltesa extraordinària tampoc ha escapat del guix i les mutilacions, els gironins estimem aquelles pedres que ens pertanyen i que tan allunyades es troben del nostre abast. La Universitat gironina també sofreix la mateixa sort, el lloc d'on sortiren gironins il·lustres és habitat per una de les més baixes ocupacions. Tenim a Girona una altra caserna (?) el Firal. Aquest fou construït amb l'aportació dels que concorrien als mercats; poc a poc anaven sufragant les despeses que ocasionava aquella construcció on un altre dia podrien tenir segur el bestiar. Malgrat tot, un Ajuntament se'l empenyorava i novament els pagesos es veïen obligats a deixar el bestiar a fora, sofrint les inclemències del temps. Cal construir aviat les casernes, no perquè estiguin a punt d'enfondrar-se (així ho manifestava divendres passat el senyor Rahola) i no perquè és de justícia, i, cal a l'ensem, sia retornat al poble allò que li pertany. Sens dubte que l'Ajuntament sabrà fer-ho viable restaurant dignament l'antic convent dominic i la vella Universitat gironina habitant-lo per arxiu històric de la ciutat"*¹¹

Després d'aquesta radiografia, el tema queda pendent i llargament posposat per la guerra civil i la immediata postguerra. L'ocupació total de l'edi-

¹⁰ "Diari de Girona", 25/11/1933 pàg. 1

¹¹ «Diario de Gerona de Avisos y Noticias», 1933-11-30, pàg. 2.

fici es va allargar fins el 1945 en que, en l'ambient de nacionalcatolicisme de la postguerra es recuperà l'església amb la voluntat de retornar-la a la comunitat de dominics. Tot i això, l'església no va tornar a funcionar més com espai de culte regular, per manca de feligresos i mal estat de la nau. En un primer moment va caldre un procés de restauració que, tot i la precarietat econòmica d'aquells anys, va permetre l'eliminació del forjat intermedi que els militars havien construït i una operació de neteja i reparació bàsica de finestres i elements més deteriorats. Les dependències conventuals seguiren essent el Govern Militar i habitatges dels comandaments fins al 1985.

Tot plegat forma part d'un procés en el que hi juguen la voluntat de l'església de recuperar els edificis desamortitzats, la voluntat de la ciutat de protegir uns espais patrimonials que estaven en perill cada vegada més evident i la ideologia dominant d'exaltació dels valors militars de la *Cruzada* i de tots els herois de la ciutat. Amb aquestes circumstàncies, des del 1939 la congregació dels dominics havia iniciat l'expedient per recuperar el convent que volien destinar a seminari de formació. Aquesta idea fou aviat desestimada tot i que en tenim un document gràfic en el projecte que l'arquitecte Joan M. de Ribot va realitzar. Al final el seminari dominicà s'ubicà a Cardedeu, però l'orde seguí reclamant l'església i el claustre, malgrat que la comunitat ja tenia al seu càrrec l'església del Sagrat Cor al Carrer Albareda. No serà fins als anys 1945-47 que el regiment de Sant Domènec començà a traslladar-se progressivament a les noves casernes d'Emili Grahit.

El 1956 el diari *Los Sitios* recull per primera vegada la voluntat de restauració dels edificis de Sant Domènec i Les Àligues i sis mesos més tard, l'abril de 1957, l'església de Sant Domènec fou retornada oficialment a la comunitat dominicana. Es realitzaren un seguit d'actes de desgreuge: neteja, habilitació pel culte i obertura al públic en dies assenyalats. S'hi celebraren algunes misses i actes organitzats per la *Sección Femenina*, i el juny de 1958 la premsa recull la celebració dels actes del 150 aniversari dels setges amb l'església de Sant Domènec com epicentre¹². Durant els anys seixanta la *Direcció General de Bellas Artes* destina diners a la restauració de l'església i també es projecta intervenir en l'altre edifici de la plaça, les Àligues, antiga seu de la Universitat de Girona, també en mans dels militars. Pel que fa a les Àligues, l'Ajuntament adquireix l'edifici el 1965.

¹² «Los Sitios» 25/06/1958.

BALANÇ I RESTAURACIÓ

A partir de 1983, recuperada ja l'església per la ciutat, el Govern Militar encara romania a Sant Domènec i la premsa ja començava a apuntar la possibilitat d'allotjar-hi la Facultat de Lletres.¹³

El Pla Especial del Barri Vell de Girona prescrivia que els conjunts protegits havien d'esdevenir productius, en grau d'utilitat semblant als edificis moderns. La ciutat va recuperar el convent de Sant Domènec el 1985, mercès a l'adquisició que l'ajuntament féu del Govern Militar i de les casernes d'Emili Grahit. S'obrí així una nova etapa que havia de conduir a la reconstrucció, restauració i ampliació de l'edifici per convertir-lo en la Facultat de Lletres de la Universitat de Girona. Aquell mateix any el conjunt fou declarat monument històricoartístic nacional i el 1987 s'encarregà la rehabilitació a l'equip d'arquitectes integrat per Joan Bosch, Joan Tarrús i Santiago Vives i també, un primer tractament parcial del claustre a l'arquitecte Arcadi Pla. La voluntat dels arquitectes fou la de relligar tradició i modernitat per a un conjunt que arribava a la seva rehabilitació molt degradat i transformat. En resum, la intervenció es va plantejar com una preservació del nucli gòtic original, que calia conservar, i la restauració de l'Església, el claustre, la sala capitular i el refectori. S'enderrocaren els cossos adossats a la muralla, trencant la relació del convent amb aquella, donat el canvi d'ús de l'edifici i dels terrenys que l'envolten. La zona del convent, amb base del segle XVIII i molt transformada durant el segle XIX, fou la que va patir la restauració més radical. Finalment el cos gòtic es definí en edificis de representativitat i funcionalitat limitada, mentre que la part del convent, repensada en clau contemporània, constitueix la zona essencial de la nova facultat. El 1990 començaren les obres de rehabilitació. El projecte marcava el destí de l'església com Aula Magna i la Sala Capitular com espai de conferències i auditori; avui és la Sala de Graus. El claustre ha esdevingut un espai complementari de relació i representació; l'antic refectori, sala de lectura; les cel·les estaven destinades a despatxos i seminaris. De fet s'avançà primer en la restauració i edificació dels espais destinats a la Universitat, mentre que l'església, per la seva complexitat, va quedar en un segon terme; amb tot i això, des dels anys 90 acollia manifestacions culturals diverses. La Facultat de Lletres es va inaugurar el 27 de setembre de 1993.

¹³ «El Punt» 10/05/1983.

Cap a finals dels noranta, a l'església s'hi realitzaren obres de condicionament en teulades, laterals, obertures... i el 23 de setembre de 1998 la nova Aula Magna s'inaugurà amb l'obertura del curs acadèmic a nivell català. El 2005 fou, temporalment, la seu del Teatre Municipal, mentre aquest necessitava una renovació.

És evident que l'aproximació i descripció d'un monument no és mai neutra, com tota obra humana, i aquella opinió sens dubte influirà en el seu tractament a cada moment. En aquest sentit, resulta interessant l'aportació que varen fer Joan Bosch i Francesc Miralpeix¹⁴ al parlar de la percepció del convent de Sant Domènec en diferents èpoques. Per aquests especialistes en la lectura del monument gòtic que representa el convent, s'acusa el menyspreu pel barroc, com passava en la literatura de viatges de finals del segle XVIII, prejudici que l'autor romàntic, que exalçava el passat mític medieval català, accentuava. Avui ja s'ha superat la visió del barroc com un període de decadència en totes les seves manifestacions. Els autors assenyalen que aquests prejudicis seguien ben vius en els anys 50 i es perceben en el plantejament de restauració de l'església que fa Joan M. de Ribot i en les paraules de Joaquim Pla Cargol quan es lamenta de les guixereries barroques que recobrien tot l'interior de l'església i tapaven las *líneas geniales del ojival*. Aquestes postures han portat a historiadors com els citats i també a Joan Molina, a parlar de Sant Domènec com un edifici maltractat per militars i arquitectes.

EL CONVENT DE LA MERCÈ: DE CONVENT MERCEDARI A CENTRE CULTURAL PER A LA CIUTAT¹⁵

L'actual Convent de la Mercè es comença a construir a partir de 1326, quan el Bisbe Pere d'Urrea concedeix llicència a la comunitat radicada al barri del Mercadal per a construir un nou convent a la riba dreta de l'Onyar, fora el recinte emmurallat. D'aquest edifici només es conserva la nau gòtica; les altres dependències varen ser enderrocades i reedificades a mitjans del segle

¹⁴ BOSCH VALLBONA, Joan i FRANCESC MIRALPEIX VILAMALA: *El convent de Sant Domènec a l'època moderna*, AADD. «Universitat de Girona: història, arquitectura i patrimoni», UdG., Girona, 2011.

¹⁵ A la pàgina web del Centre Cultural de La Mercè trobem una interessant ressenya històrica de l'edifici que sintetitza diversos treballs anteriors: CARMANIU MAINADÉ, Xavier: *Un pròleg de set segles. Història de l'edifici de La Mercè*. http://www2.girona.cat/ca/ccm_presentacio (consulta 05/10/2015).

XVII amb motiu de la fortificació del baluard de la Mercè, quan el nou convent quedà inscrit dins el recinte de muralles.

Al llarg de la seva història, el convent de la Mercè ha viscut tristament alguns fets remarcables. Durant la guerra dels Segadors, concretament en el procés d'evacuació previ al setge de 1653, els monjos han d'abandonar el convent i real·lotjar-se en una casa particular propera perquè el convent acollís els malalts de l'Hospital de Santa Caterina, situat extramurs de la ciutat. La situació no es normalitzarà fins al 1679, quan s'inaugura el nou Hospital de Santa Caterina. Un any abans, el convent acull també les famílies que, després de l'aiguat de 1678, havien perdut la casa. Serà en el segle XIX quan es produiran els dos fets que marcaran el futur de l'edifici. D'una banda la guerra del Francès i els setges a la ciutat, amb la destrucció parcial del convent. De l'altra les lleis desamortitzadores que significaran la fi de la vida conventual a La Mercè. L'estat ruïnós del convent després dels setges napoleònics, queda detallat en l'informe que el 26 de març de 1814 elabora l'arquitecte Francesc Renart per a l'Intendent General de Catalunya i que aquest envia al ministre de Gràcia i Justícia per a la rehabilitació dels convents de la ciutat: *“Existen únicamente en dicho convento las paredes, así como en su iglesia, que solo tiene además los arcos de la nave principal y algunas porciones de bóvedas en las capillas laterales y en lo restante está enteramente arruinado.”*¹⁶ Quan encara el convent no s'havia recuperat, el 1835, es decreta l'exclaustració.

L'Estat, com a nou propietari de l'immoble, l'assigna al ministeri de la guerra, que el converteix en caserna per al batalló provincial d'infanteria. Trenta anys més tard, el 1865, l'edifici és reconvertit en hospital militar. La nova funció reclama nous espais i es produeixen diverses obres d'adaptació; d'aquestes cal destacar la divisió de l'espai de l'església i l'addició d'una planta al claustre. Més d'un segle després, el 1968, s'inaugura el nou hospital militar en el recinte de les casernes del carrer d'Emili Grahit, i l'antic convent queda abandonat.

La recuperació de l'edifici s'inicia l'any 1980 amb les primeres obres de reparació de la coberta ensorrada i culmina el 1985 quan reobre les portes com a centre cultural. Entre aquestes dues dates té lloc l'adquisició de l'edifici per part del l'Ajuntament (1984) i la primera fase de les obres de

¹⁶ ZARAGOZA PASCUAL, Ernest: *Recuperació dels convents gironins després de la guerra del francès*. «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. 40 (1999), pàg. 283

reforma. Amb el centre en funcionament, els treballs d'adequació de nous espais continuen i no és fins l'any 1993 que queda enllestida la recuperació total de l'edifici. El projecte, signat pels arquitectes J. Bosch, J. Tarrús i S. Vives, posa en valor les restes conservades sense intentar un retorn ideal al convent del segle XVII. Després de trenta anys en funcionament, el Centre Cultural de La Mercè (seu de l'Escola Municipal d'Art i de l'Escola Municipal d'Humanitats) ha esdevingut un equipament central en la vida cultural de la ciutat.

CONVENT DE SANT JOSEP: DEL CONVENT DELS JOSEPETS A L'ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA¹⁷

Els carmelites descalços s'estableixen a Girona l'any 1591 en una petita finca a la plaça dels Draps (actual plaça de Sant Josep), que transformen en casa conventual i capella en pocs mesos. Quaranta anys més tard, l'augment de la devoció i la generositat dels fidels fan possible la construcció d'una nova església i l'ampliació del convent en la forma actual.

La vida dels carmelites descalços a Girona pateix el primer gran trasbals amb els setges napoleònics. El convent és transformat en hospital de sang i els frares en infermers. Amb la derrota de la ciutat i l'ocupació francesa, els frares són deportats a França i l'edifici queda greument malmès.¹⁸ Pocs anys després, quan els efectes de la guerra són prou nefastos, la comunitat gironina es veu obligada a abandonar el convent. És el juny de 1821 i els carmelites descalços de Girona compleixen la reforma de les ordres regulars impulsada pel govern liberal, el qual determina que les comunitats que no arribin a 24 membres han de reagrupar-se amb la comunitat més propera. El convent (amb un perímetre molt més ampli que el terreny actual, que s'estenia fins al carrer de la Mora per la banda del carrer de Sant Josep i fins a les escales de la

¹⁷ Per aprofundir en el coneixement de la història de l'edifici i de la congregació, vegeu: MIRAMBELL BELLOC, Enric: *El convento de Carmelitas Descalzos*, «Revista de Girona», núm. 19 (1962), pàg. 51-54; HOSTA, Montserrat i Santi SOLER: *El convent dels Carmelites Descalços de Girona en el primer terç del segle XIX. L'últim inventari del convent*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XLIX (2008) pàg. 205-224.

¹⁸ Per conèixer l'abast de la destrucció, vegeu l'informe que Francesc Renart fa per a l'Intendent General de Catalunya i que aquest envia al ministre de Gràcia i Justícia a ZARAGOZA PASCUAL, Ernest: *Recuperació dels convents gironins després de la guerra del francès*. «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. 40 (1999), pàg. 268.

Aspecte de la façana del convent de Sant Josep, ca.1963. Arxiu Històric de Girona. Govern Civil de Girona, fotografia 1426.

Llebre per la banda de la Plaça de Sant Josep) passa a mans de l'Estat. Després de considerar diverses possibilitats d'un nou ús (quarter, presó i escoles), s'optà per a l'arrendament i venda a particulars. Però dos anys després, un

nou gir polític capgira la situació. Superat el Trienni Liberal, són abolits tots els acords que havia pres, entre ells el que afecta al convent gironí. Els carmelites descalços retornen pocs anys després a la ciutat. Però no serà per molt de temps; l'any 1835 l'han d'abandonar de nou, ara de forma definitiva. Amb l'exclaustració comença per a Sant Josep, com per a tants d'altres edificis catalans, una nova història. Superat l'impàs de trobar un nou destí a l'edifici, l'any 1844 s'hi traslladen les oficines de la Delegació Provincial d'Hisenda. L'habilitació del vell ús pel nou provoca la desfiguració parcial del conjunt: s'elimina l'escalinata de l'església, situada en una posició elevada respecte a la plaça; es transforma en balcó la porta d'entrada del temple i es fa una entreplanta en el seu interior. La Delegació d'Hisenda comparteix murs amb l'Oficina de la Duana, els magatzems de la «Tabacalera» i un primer arxiu on s'apleguen, entre d'altres, els documents provinents dels monestirs i convents de la ciutat i de la província. Els arxius monàstics ingressen a l'Arxiu de la Corona d'Aragó el 1918; la resta de serveis abandonen el convent el 1961 amb la construcció del modern edifici de la Delegació Provincial d'Hisenda de la Gran Via de Jaume I.

Deslliurat de l'ús administratiu, l'edifici veu capgirat el seu futur un any després. L'octubre de 1962, Girona pateix unes greus inundacions; en el seu pas per Sant Ponç, el riu Ter arrasa les barraques que s'hi havien construït i deixa sense sostre a més de sis-centes persones que hi vivien. Dos mesos més tard, el 23 de desembre, bona part dels evacuats, dos-cents trenta-sis, són real·lotjats al convent de Sant Josep, que estava habilitat per acollir quaranta-un habitatges.¹⁹ Al llarg de nou anys, diverses famílies comparteixen sostre i serveis a Sant Josep fins que, el 1971 són real·lotjats.

L'any 1980 marca una nova fita en la història de l'edifici. Seguint el projecte de reforma de l'arquitecte Jaume Casas, comencen les obres per convertir-lo en la seu de l'Arxiu Històric de Girona. El nou servei obre les seves portes quatre anys més tard. Actualment, l'espai del convent de Sant Josep es revela insuficient i inadequat per a la custòdia i difusió del gran nombre de fons que conserva. La pròxima construcció d'un nou edifici per allotjar l'Arxiu Històric de Girona encetarà un nou capítol en la història del convent de Sant Josep.

¹⁹ La notícia de l'adaptació del convent per a habitatges ha estat recuperada per Santi Soler. Vegeu SOLER, Santi: *Un convent amb moltes històries*, « Els Apunts de l'Arxiu Històric de Girona », núm. 3, 2007, pàg. 1-2.

DEL CONVENT DELS CARMELITES CALÇATS A LA DIPUTACIÓ DE GIRONA

La introducció de l'orde del Carme a la ciutat de Girona data, segons els historiadors²⁰, de finals del segle XIII. El 1293 els carmelites calçats fundaren un convent a extramurs de la ciutat, vora l'Onyar, al principi del carrer del Carme, via que els deu el seu nom. Les mateixes fonts apunten un primer convent carmelità en una casa prop de l'actual església del Carme, de presència molt efímera, anterior al convent abans esmentat. Al segle XIV, en ampliar-se la muralla, s'edificà el Portal del Carme. Aquesta proximitat amb la fortificació va causar gran perjudici a la comunitat ja que el 1653 l'exèrcit francès va aprofitar el veïnatge del convent amb la muralla per atacar la ciutat. Aquest fet va determinar l'enderroc de l'edifici l'any següent i l'evacuació dels frares a un immoble prop de l'actual església del Carme, on ben aviat sol·licitaren permís per construir un convent. La petició no va obtenir el vistiplau de les autoritats. Sembla ser que l'ajuntament s'hi oposà davant la manca d'habitatges que patia la zona, però el que probablement va decantar la balança fou l'oposició dels jesuïtes, titulars del convent de Sant Martí Sacosta del Seminari, als quals molestava en extrem la proximitat d'aquests carmelites calçats i també dels carmelites descalços que habitaven el convent de Sant Josep. La pugna es resolgué el 1694 amb l'autorització d'aixecar un convent en l'interior de l'illa i per la banda d'orient, sense arribar ni al carrer Ciutadans, ni a la Plaça de l'Oli, en estret veïnatge precisament amb els jesuïtes, que tant s'hi havien oposat. Aquest seria l'origen de l'estructura conventual del Carme, que ha arribat fins als nostres dies com església del Carme i Palau de la Diputació.

Les obres es van dur a terme amb celeritat i, a finals del segle XVII, el convent ja figurava com acabat. L'estructura era molt semblant a l'actual, amb entrada per la banda sud, per la pujada de Sant Martí, amb mig claustre, només en les ales d'orient i migdia, per accedir a l'església. Es tracta d'un convent que va néixer enmig d'un teixit urbà molt consolidat i amb poques possibilitats d'ampliació. Aquest fet s'acusa en la planta irregular del conjunt, l'anòmal claustre amb tan sols dos costats i l'estretor de moltes de les seves dependències les quals han marcat la seva trajectòria fins avui. El convent carmelità va funcionar fins al 1821, data en que fou suprimit i els seus frares

²⁰ MARQUÈS, Jaume.: *El convent del Carme*, AADD., "Història de la Diputació de Girona", Diputació de Girona., Girona 1989. pp. 39-41

deportats en la seva majoria, excepte uns pocs que restaren al servei del Cap Polític de la província, antecessor del governador civil.

Finalment, una *Real Orden* de 10 de desembre de 1835 concedia la cessió del convent a l'esmentat Cap Polític. Les diputacions com a tals havien estat restaurades el setembre anterior²¹ i aquest seria l'origen de la seu actual de la corporació provincial. Anteriorment, el càrrec de governador civil i de president de la diputació no existien com a tals i coincidien en el càrrec de Cap Polític com a màxim representant de l'Estat a nivell provincial. Més endavant, el 1833, es creà el càrrec de governador civil separat del de president de la diputació. No obstant això, el Govern Civil i la Diputació de Girona fins al 1944 varen compartir l'edifici de l'antic convent del Carme, provocant manca d'espai i ingerències en temes com ara la presència de determinades banderes en dies assenyalats. És per això que, en diferents moments al llarg dels anys, la Diputació va intentar dotar-se d'una seu, amb diversos projectes fallits. Els més destacables serien el projecte de restauració de la Casa Agullana per a seu de la Diputació l'any 1917, signat per Rafael Masó, i el projecte de Palau per a la Diputació a la Gran Via²², en terrenys propietat de l'Hospici, projecte d'Adolf Florensa, l'any 1930²³. Aquesta problemàtica es va resoldre amb la construcció d'un nou edifici per al Govern Civil situat a la Gran Via de Girona, inaugurat el juny de 1958, en terrenys cedits per la mateixa corporació provincial. D'aquesta manera la Diputació va quedar com única propietària d'un edifici que, tot i l'exclusivitat, seguia estant mancat de metres quadrats. Pel que fa a l'església, des de sempre ha mantingut la seva funció de culte i centre de la parròquia del Carme, amb una feligresia notable, com una de les principals esglésies del barri vell gironí. Durant la guerra va patir danys i espoliacions, que en la postguerra foren reparats. Del conjunt del convent del Carme es pot dir que el que es conserva amb més integritat és el temple, mentre que les altres dependències conventuals han sofert transformacions importants. La cobertura de les galeries per fer-ne corredors de comunicació, la pantalla de vidre que cobreix l'ala nord del claustre, així com la distribució interna

²¹ *Real Orden* de 21 de setembre de 1835 per la qual es restablien les diputacions provincials.

²² GIL TORT, Rosa Maria: "Projecte de restauració del Palau Agullana per a la Diputació de Girona" a FALGÀS, Jordi (ed.) Masó. *Arquitectura pública durant la Mancomunitat*. Fundació Rafael Masó – Úrsula llibres, Girona, 2014.

²³ GIL TORT, Rosa Maria, i MARINÉ DURAN, Josep: *Miratges. 300 anys de projectes no realitzats a les comarques gironines*. Diputació de Girona, Girona, 2003.

i les solucions constructives emprades, fan difícil reconèixer l'edifici original. Tan sols elements com els primers esglaons en pedra nummulítica de l'escala principal i algunes voltes d'aresta puntuals en salons i oficines, ens recorden que trepitgem casa santa i ens connecten amb una història centenària que ens parla d'altres valors i altres interessos dels gironins que ens han precedit.

DEL CONVENT DELS CAPUTXINS AL MUSEU D'HISTÒRIA I ARXIU MUNICIPAL

Segons les recerques publicades pel Pare Basili de Rubí el 1966²⁴, la presència dels frares caputxins a la ciutat data del 1581, quan fundaren a Puig Alger, el monestir de les Ermites. L'indret, més amunt de les Pedreres, fou abandonat per la comunitat el 1624 per establir-se a la zona del Mercadal. Concretament aquest autor fixa la seva ubicació on un segle i mig més tard es construí l'edifici de l'Hospici, al davant de l'Hospital. Altres autors situen aquest segon convent a l'inici del carrer de la Rutlla. En qualsevol cas, la zona de l'Hospital no resultà una bona elecció per als caputxins. El 1650, la construcció dels baluards de la muralla, una epidèmia de pesta i la construcció del nou hospital de Santa Caterina varen determinar el retorn de la comunitat a l'antic convent de les Ermites, que fou reformat i convertit en un dels millors monestirs de la província. No obstant això el conjunt havia de servir poc temps perquè el 1707, en el context de la Guerra de Successió, es va decidir reforçar les defenses de la ciutat i convertir aquell estatge caputxí en un fortí. Aquest fet determinà l'expulsió dels frares que, temporalment, s'allotjaren en una casa de la plaça dels Lledoners, esperant trobar un lloc més adient per a la comunitat. En aquest procés de recerca d'un nou espai per establir-se es valoraren diferents llocs, com la Torre Gironella, una casa del carrer Vern-Albareda, on no foren ben rebuts per oposició dels frares mercedaris, veïns propers, i finalment la Casa Desbach, dels marquesos de Cartellà. Trobem en la mateixa font una descripció d'aquest immoble prou interessant per la informació que aporta sobre la casa i el seu entorn:

“La Casa Desbach de Cartellà estava situada (..) en la parte alta de la calle Antigua de San Lorenzo y hoy de la Forsa, cerca de la Catedral. Este edificio, por la parte de delan-

²⁴ BASILI DE RUBÍ, P. *El convento de San Antonio (1732-1835)*, “Annals de l'Institut d'Estudis Gironins ». Vol. 18, pàg 5-48.

te, tenia sus fachadas sobre la mencionada calle de la Forsa, con grandes portales, todos de piedra labrada, que daban entrada a la casa y a las caballerizas. La planta principal del edificio disponia de espaciosos salones de bien labrados techos, ventanas góticas, y en un total de doce habitaciones. Era en aquellos días una de las casas solariegas más principales de la Ciudad. Por la parte de detrás daban sus muros sobre la plazuela y calle de las Ballesterias que sube hasta la Colegiata de San Félix. Sobre sus muros habia huertas, patios y jardines. Desde estos se dominaba toda la campiña: medía un total de 900 canas cuadradas”.

La casa havia estat adquirida pels marquesos de Cartellà el 1471 i l'autor senyala que disposava de grans i sòlides cisternes per al servei d'aigua i per al regadiu. Una d'aquestes cisternes ha arribat fins als nostres dies i encara la podem visitar avui. Després que els caputxins es decidissin per la Casa Cartellà, varen demanar permís a la Catedral per establir-hi el convent. El lloc afrontava amb la Pia Almoina i les oficines del Capítol, a la casa que separa la placeta de l'Institut de la plaça de la Catedral. La negociació no fou fàcil, pel conflicte d'interessos que hi havia en un moment en que la resta de comunitats religioses ja havien pres plaça a la ciutat. Les obres no van poder començar fins al 1753, sense cap opció de futures ampliacions.

DE CASA NOBLE A CONVENT DE CAPUTXINS

L'adaptació física no fou gens fàcil. Entre altres problemes hi havia el gran desnivell a salvar entre les façanes de la Força i Ballesteries, fet que obligà la construcció d'un mur de contenció de terres a la zona de ponent. També va caldre consolidar i ampliar les cisternes per donar servei a les activitats agrícoles previstes per a la comunitat. La construcció del convent seguia el projecte que detallem, molt interessant per comparar-lo amb l'immoble que avui coneixem²⁵. L'església es va disposar a l'ala oriental, paral·lela al carrer de la Força. L'entrada tenia un pòrtic de tres arcs oberts a la placeta i l'interior presentava una sola nau i quatre capelles a cada costat. L'altar major, dedicat a Sant Antoni de Pàdua, es completava amb un cor sobre el presbiteri i sobre el cor hi havia una riquíssima biblioteca amb incunables, manuscrits

²⁵ Les informacions de l'adaptació com a convent aportades en el seu moment pel P. Basili de Rubí, han pogut ser confirmades gràcies a una excavació arqueològica realitzada el 1995 en el subsòl de l'edifici. Vegeu: PALAHI GRIMAL, Lluís: *Excavacions en dos convents de la ciutat de Girona*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", Vol. XXXIX, 1998., pàg.53-69.

i col·leccions de temes religiosos. En el soterrani de l'església se situava el cementiri, que ha perdurat fins avui, amb un espai per a les mòmies disseccades exposades per a la meditació, reflexió i devoció dels frares. La comunitat tenia entre trenta i quaranta membres i, a més de dedicar-se als oficis religiosos i a la visita dels malalts, també regien un col·legi de teologia. Darrera l'absis de l'església, a la part baixa del carrer, es va projectar un pas per als carros que havien d'entrar a les hortes de la banda de ponent. Per la dreta de l'església s'entrava al convent amb el claustre adossat a la nau. Entorn del claustre hi havia dependències diverses. Al fons, a l'ala edificada sobre l'horta, tenien el refectori en planta baixa i les cel·les en la planta primera.

El pare Basili ens documenta que durant la construcció del convent la comunitat s'allotjava a l'antiga casa i desenvolupava les funcions litúrgiques a les quadres. Els frares mateixos anaven fent el convent, amb l'ajut d'alguns paletes, carreters i peons contractats. Les fonts documenten grans dificultats econòmiques degudes, bàsicament, a l'obligació de pagar les rendes de censos i càrregues que gravaven la Casa Cartellà i el retard en el cobrament de la indemnització de 15.000 lliures que l'Estat els devia per haver utilitzat el convent de les Ermites com a fortí. El deute de l'Estat fou pagat uns anys més tard i a la fi, el 1767, l'obra del convent dels caputxins es donà per finalitzada.

Pocs anys després, el 1794, el convent ja va ser evacuat i convertit en allotjament de tropes. Durant la guerra de la independència, els frares caputxins foren mobilitzats per defensar el convent de la Mercè. Finalitzats els setges, l'immoble havia sofert danys de guerra importants que portaren a la seva reedificació. Ben aviat, però, el període constitucional de 1820-23 va dictar una reducció del nombre de comunitats i els caputxins foren deportats a Olot; el convent fou convertit novament en allotjament de tropes. El 1823 s'arribà a vendre en subhasta pública, també les terres que l'orde posseïa a Sant Daniel. La biblioteca ja havia estat devastada durant els setges. Al llarg de la primera meitat del S. XIX les malvestats per motius polítics se succeïren fins que el 1833 arribà la desamortització. L'immoble, encara en condicions, fou escollit per l'ajuntament per ubicar-hi l'Institut d'Ensenyament Mitjà concedit per l'Estat el 12 de juny de 1841.

DE CONVENT A INSTITUT

L'adaptació de l'immoble als nous usos va ser projectada pel mestre d'obres Espelt i va consistir en transformar alguns dels espais per als usos

docents que s'hi requerien. L'immoble va mantenir bona part de la seva estructura conventual, que encara avui es pot reconèixer. Una de les modificacions va ser la construcció d'una nova galeria coberta sobre el claustre antic, fet que va permetre ampliar l'espai de les cel·les per sobre el claustre i transformar aquestes en noves aules. El refectori, amb arcs i voltes, va esdevenir la biblioteca. L'element que segurament va ser més transformat va ser l'església, tot i que avui encara es reconeix en l'actual sala d'exposicions. La gran nau fou partida de forma longitudinal amb un forjat intermig per aconseguir dues plantes. La planta baixa, que constituïa el terra de l'església es va convertir en gimnàs, mentre que la planta superior creada ex-novo es va habilitar com a gabinet de ciències físiques i naturals, gravat profundament en la memòria de molts gironins, i també del nostre cronista Enric Mirambell, que s'hi refereix en aquests termes:

*"Aquest local, que era el més espaiós de l'edifici, tenia diversos usos: aula i museu de Ciències Naturals; sala d'actes; aula per exàmens, en la qual se celebraven especialment les proves d'ingrés (...) les vitrines que rodejaven tota la sala en aquell espai eren ocupades per les col·leccions de minerals i per l'herbari. En les de la resta del local s'encabien tota mena d'animals. Ocells de les més diverses espècies coberts de policroms plomatges; un tigre de pell llampant, un xai que tenia dos caps, la guineu amb la cua caiguda... Fora de les vitrines, al fons de la sala, sobre un pedestal hi campava la majestuosa llama. A la paret, més amunt de les vitrines, una impressionant boa gairebé tan llarga com l'amplada del local. Sobre la tarima professoral, un esquelet i una figura humana de cartró-pedra, que posava de manifest la seva musculatura pintada d'un vermell esclatant"*²⁶

També es van ampliar les finestres per tal de guanyar més llum tot i que encara es conserven ulls de bou i petites finestres conventuals. Pel que fa al soterrani, els cellers, cisternes i cementiri, es varen deixar tal com ho havien habilitat els caputxins. Tan sols sanejat i emblanquinat, segueixen conservant-se així en l'actualitat.

D'INSTITUT A MUSEU I ARXIU MUNICIPAL

L'antic convent de Sant Antoni dels caputxins va funcionar com a únic institut de la província, juntament amb el de Figueres, fins que el 1966 s'in-

²⁶ MIRAMBELL BELLOC, Enric: *Obertura de curs a l'Institut Vell*. "Diari de Girona", 18 d'octubre de 1992. pàg. 5.

augurà l'Institut Jaume Vicens Vives a la zona de les Pedreres, i es donà per tancada una altra etapa d'aquest edifici centenari. A partir d'aquell moment hom es referiria a aquell immoble com l'Institut Vell, topònim que ha perviscut en el nom de la plaça que li dona accés.

L'any 1979, amb l'adveniment dels ajuntaments democràtics, s'obriren noves perspectives per als edificis del barri vell, en un context de revalorització d'aquests espais històrics, al costat del desvetllament de diversos projectes culturals. Aquest programa el trobem reflectit a la premsa amb diverses notícies que especulen sobre l'ús futur d'aquests immobles per a nous equipaments. El setembre de 1979 el «Punt Diari» ja presentava la possibilitat que el convent de la Mercè, aleshores encara Hospital Militar, esdevingués futura Escola d'Arts i Oficis i Casa de Cultura municipal, l'antic edifici d'Hisenda al convent de Sant Josep es convertís en la seu dels arxius de la ciutat i l'Institut Vell acollís l'Escola de Belles Arts.

El primer pas fou el condicionament de l'espai de l'antiga església, després gimnàs, com a Sala d'Exposicions, ja el 1979. Per Fires s'inaugurà una exposició dedicada a Prudenci Bertrana i la primavera següent la mostra dedicada a l'arquitectura de Girona. D'aquesta manera l'espai s'integrà en l'incipient circuit de sales d'exposicions de la ciutat en un procés que ja no s'aturaria. El maig de 1981²⁷ la premsa anuncia la propera restauració de l'Hospital Militar com a seu de l'Escola de Belles Arts, el convent de Sant Domènec com a futura universitat i l'Institut Vell, que surt referenciat com Escola de Belles Arts, passaria a ser la seu del Museu d'Història. En aquell moment l'antiga església allotjava els telers de tapissos que, provinents de l'Escola de Tapissos de Sant Cugat, s'hi havien instal·lat de la mà de Carles Delclaux. Les obres de rehabilitació de l'Institut Vell avançaren a bon ritme i un dia de fires d'aquell 1981 ja s'inaugurava la primera fase del Museu d'Història de la Ciutat. Als baixos encara hi funcionava l'Escola de Belles Arts i els treballs es perllongaren encara uns anys. El 1986 s'hi instal·là l'Arxiu Municipal compartint edifici amb el museu i les dècades següents han estat d'habilitació de nous espais fins a la culminació de l'edifici tal com avui el coneixem.

²⁷ «Punt Diari», 8/05/1981.

BIBLIOGRAFIA

- AADD. Atlas I. *Girona ciutat*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Girona, 1992.
- BARRAQUER Y ROVIRALTA, Cayetano.: *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX*, Imp. Fco. J. Altés, Barcelona, 1906.
- BASIL DE RUBÍ, P. *El convento de San Antonio (1732-1835)*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», pàg. 5-48, Vol. 18., 1966.
- BIRULÉS, Josep M., Joan DEL POZO: *Guia d'Arquitectura de Girona. Àrea Urbana*, Triangle Editorial, COAC. Girona, 2008.
- BIRULÉS, Josep M.: "Rehabilitar i fer ciutat", AADD. "Universitat de Girona: historia, arquitectura i patrimoni.", UdG., Girona, 2011.
- BOSCH BALLBONA, Joan i Francesc MIRALPEIX VILAMALA: *El convent de Sant Domènec a l'època moderna*, AADD. "Universitat de Girona: historia, arquitectura i patrimoni," UdG, Girona, 2011.
- BUSQUETS DALMAU, Joan. *La Catalunya del Barroc vista des de Girona. La crònica de Jeroni de Real (1626-1683)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 1994.
- CANAL, Eduard, Josep M.ª NOLLA, Jordi SAGRERA: *L'evolució d'un sector de la ciutat: el camp del Barri Vell. De suburbium a nucli antic*", AADD. "Universitat de Girona: historia, arquitectura i patrimoni", UdG. Girona, 2011.
- CANAL, Fr. José de la.: *España Sagrada*. Vol 45. Imp. José del Collado, Madrid, 1832
- CARMANIU MAINADÉ, Xavier. *Un pròleg de set segles. Història de l'edifici de La Mercè*. http://www2.girona.cat/ca/ccm_presentacio (consulta 05/10/2015)
- DD.AA. *Diccionari d'història eclesiàstica de Catalunya*. Editorial Claret, 2000.
- DOMÈNECH, Gemma, Rosa M. GIL: *El Monestir de Sant Pere de Galligants*. «Quaderns de la Revista de Girona», núm. 161, Diputació de Girona – La Caixa, Girona, 2012.
- FABRE, Jaume: *150 anys de l'expulsió de frares*, «Presència», 03/03/1985, pàg. 32.
- GIL TORT, Rosa Maria; MARINÉ DURAN, Josep: *Miratges. 300 anys de projectes no realitzats a les comarques gironines*. Girona. Diputació. 2003.
- GIL TORT, Rosa Maria: "Projecte de restauració del Palau Agullana per a la Diputació de Girona" a FALGÀS, Jordi: (ed.) *Masó. Arquitectura pública durant la Mancomunitat*. Fundació Rafael Masó – Úrsula llibres, Girona, 2014.
- GIRONELLA I DELGÀ, Anna.: *Girona, convents i monestirs, segles X–XIX*. Ajuntament de Girona, Girona, 2005.
- GUILLERÉ, Christian: *Girona al segle XIV*, «Publicacions de l'Abadia de Montserrat», Barcelona, 1993 i 1994
- GUILLERÉ, Christian: *Girona medieval. Crisis i desenvolupament (1360-1460)*. «Quaderns d'història de Girona», Ajuntament de Girona, Girona, 1992.
- HOSTA, Montserrat, Santi SOLER: *El convent dels Carmelites Descalços de Girona en el primer terç del segle XIX. L'últim inventari del convent*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins», vol. XLIX (2008) pàg. 205-224.
- MARQUÈS, Jaume: *El convent del Carme*, AADD, "Història de la Diputació de Girona", Diputació de Girona, Girona, 1989, pàg. 39-41.
- MIRAMBELL BELLOC, Enric: *El convento de Carmelitas Descalzos*, «Revista de Girona», núm. 19 (1962), pàg. 51-54

- MIRAMBELL BELLOC, Enric.: *Obertura de curs a l'Institut Vell*. "Diari de Girona", 18/10/1992. pàg. 5.
- MOLINA, Joan: *La memòria de les pedres. Fundació i esplendor d'un convent dominicà a la Girona baixmedieval*, AADD. "Universitat de Girona: història, arquitectura i patrimoni." UdG, Girona, 2011.
- PALAHÍ GRIMAL, Lluís: *Excavacions en dos convents de la ciutat de Girona*, "Annals de l'Institut d'Estudis Gironins", Vol. XXXIX, 1998, pàg. 53-69.
- ROIG I JALPÍ, Fr. Juan Gaspar: *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*. Jacinto Andreu. Barcelona, 1678.
- SOLER, Santi: *Un convent amb moltes històries*, «Els Apunts de l'Arxiu Històric de Girona», núm. 3, 2007, pàg. 1-2.
- ZARAGOZA PASCUAL, Ernest: *Recuperació dels convents gironins després de la guerra del francès*, «Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, vol. 40 (1999), pàg. 257-286.
- Premsa gironina de l'època: «Diario de Gerona », « La Lucha », «Los Sitios», «Punt Diari».